

“ЎЗБЕКИСТОНДА САКСОФОН АНСАМБЛЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ”

Олимов Мўминжон Неъматжон ўғли

ЎзДК хузуридаги Ботир Зокиров номидаги Миллий эстрада
санъати институти ўқитувчиси,

АННОТАЦИЯ

Мақолада жаҳон миқёсидаги саксофон ижрочилигининг ривожланишининг тарихий томони ва Ўзбекистон эстрада санъатидаги ўрни кўриб чиқилган. Ўзбекистон давлат консерваториясида эстрада ижрочилиги соҳасида озгина илмий тадқиқотлар олиб борилган ва бу борадаги тадқиқотлар вақт ўтиши билан тобора оммалашиб бормоқда. Саксофон ижрочилигининг жанрини ўзбек сахнасига жорий этиш босқичида, уни тадқиқ этиш жараёнида ўзбек сахнаси тарихига ойдинлик киритишга ҳаракат қилинди.

Калит сўзлари: саксофон, ансамбль, джаз

ABSTRACT

The article considers the historical aspect of the development of saxophone performance in the world and its role in the pop art of Uzbekistan. The State Conservatory of Uzbekistan has done little research in the field of pop performance, and research in this area is becoming increasingly popular. At the stage of introducing the genre of saxophone performance on the Uzbek stage, in the process of its study, an attempt was made to clarify the history of the Uzbek stage.

Keywords: saxophone, ensemble, jazz

Ўзбекистон эстрада мусиқа санъатида ҳозирги кун назари билан қараганда долзарб ва ўта муаммоли вазифалар устун ва ўзига хос ютуқлар мавжуд. Сўнгги ўн йилликлар мобайнида эстрада-джаз чолғу мусиқасига бўлган қизиқиш тобора ортиб борди, бунда эса саксофон етакчи чолғулардан бири сифатида гавдаланди. Эстрада-джаз мусиқаси, ушбу санъатнинг оммалашашида туртки бўлиб, ёш мутахассисларни касбий даражадаги ижрочилик кўникмаларини шакллантиришда, саксофон чолғусининг услуб, жанр бўйича билимли бўлишини тақазо этди.

Давр талабларидан келиб чиккан ҳолда, саксофон ижрочиларини тайёрлаш механизми йўлга қўйилди, консерваторияда эстрада бўлими ташкил қилинди ва вақт ўтгач мазкур бўлим “Эстрада ижрочилиги” кафедраси сифатида ташкил

этилди. Унда саксофон чолғу ижрочилиги бўйича профессор-ўқитувчилар таркиби ва талабалар фаол даражада иш юритмоқда. Ўзбекистон Давлат Консерваториясида эстрада чолғу ижрочилиги соҳасида илмий тадқиқот ишлари санокли даражада бўлиб бу борада илмий изланишлар вақт ўтган сайин ўз йўлини топмоқда. Айтиб ўтиш керакки, ўзбек мусиқа санъатида саксофон чолғуси аҳамияти ва ўрни ушбу чолғуга бўлган эътибор ва қилинган ишлар билан ўлчанади. Ҳозирги кунга қадар мусиқа мактабларида, санъат коллежлари ва лицейларда, махсус мусиқа мактабларида, Ўзбекистон давлат консерваториясида саксофон синфлари фаолият олиб бормоқда. Шунингдек, ҳар икки йилда ўтказиладиган Республика ёш ижрочилар танловида юзлаб саксофончи ўқувчилар лауреат бўлганлар ва консерваторияга имтиёзли равишда ўқишга кирганлар.

Ўзбекистон давлат консерваторияси “Эстрада ижрочилиги” кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан саксофон ижрочилигида тахсил олаётган талабалар учун Н.Салиев, В.Сапаровларнинг “Саксофониана” номли ўқув-услубий қўлланма, Рево Маркович Петров ва Ботир Матёкубовлар томонидан мусиқа ва санъат коллежлари учун “Чолғушунослик ва чолғулаштириш” номли ўқув қўлланма яратилган. Кўп йиллар давомида ҳар йили юртимизда Халқаро джаз фестивали бўлиб ўтади. Фестивалда мохир саксофончилар, пианиночилар, оркестрлар ва чет эллик мутахассислар иштирок этадилар. Шунинг ўзидан кўриниб турибтики ўзбек мусиқа санъатида саксофон чолғусининг аҳамияти ва ўрни салмоқлидир.

Эстрада-джаз санъати, эстрада ижрочилиги XX асрда саксофон чолғуси билан узвий боғланган бўлса, джаз жанри эса аслида маҳаллий анъаналарнинг шаклланиши ва АҚШ хабашларнинг иммиграциясига қадар вужудга келган. XVII асрдан бошлаб Африкадан мажбур кўчирилган эркисиз қуллар ўзлари билан қадимий анъаналарга бой бўлган маданиятни “Янги оламга” олиб келдилар ва бу маданият Европалик кўчманчилар маданияти таъсирига тушди. Асосан, Американинг жанубий худудларида қишлоқ хўжалиги ишларини амалга оширган қуллар бадихагўй шаклдаги “Холлерс ваштаутс” каби айтимларни ижро этганлар. [1, 35 б]

Кечалари эса ибодатга тўпланган хабашлар қадимий маросим айтимларини, саноларни (псалма), шунингдек, спиричуелларни куйлаганлар. Булардан спиричуелла илк афро-америка мусиқий ифодавий шакллари билан бирига айланди.

Айтиш мумкинки, XIX аср охири XX аср бошларида Европа ва Африка мусиқий маданиятларининг қоришуви натижасида АҚШнинг жанубий штатларида профессионал мусиқа саъатининг янги тури юзага келди.

Джаз-инглизча кўнгил-очар музика тури, франсузчада – “Валдираш” маъносини билдиради. Бошқа таърифда эса 1915-йил Нью-Йорк илк джаз ансамблини тузган Джазбо Браун исмидан олинган деб таъкидланади. Унинг яратувчилари ва ташувчилари америкалик хабаши қулларнинг авлодлари бўлди. Бу музика турида қуйидаги бадиий анъаналарнинг ўрни салмоқлидир.

- усул (ритм) нинг муҳим ўрин тутиши;
- метрика ёки “Бит”нинг изчиллиги;
- тўлқинсимон ҳаракатни юзага келтирувчи оҳанг қурилмаларидаги урғулар (масалан, “свинг”);
- Остината тарзида қайтарилиб турувчи кичик хажмдаги оҳанг (“рифлар”);
- Товушқаторнинг 3, 5, ва 7-чи босқичларидан ўзига хос қуйи ҳаракатдаги глиссандо (“блюноталар”);
- Кенг овоз туси ва товушларга тақлид қилувчи унсурларнинг қўлланиши;
- Асарнинг аниқ тузулиши доирасида ритмик оҳанг қурилмаларини ўзгартириб туриш (бадиха қилиш) ва бошқалар.

Айтиш керакки, Европа эстрада-джаз саксофон ижрочилигига нисбатан Америка ижрочилиги билан машҳурдир. Чунки европа музикаси ва сўз талаффуз оҳанглари орасида деярли аниқ чегарани хис этиш қийин. Шу боис ҳам уларнинг ижросидаги музикаий пардалар сифати турлича бўлиб, айримларини замонавий нота ёзуви орқали муҳрлаш мушкулдир. Хабаши ҳалқининг эстрада-джаз ижрочилиги ва ўзига хос садоланиши ҳақида гапирганимизда яна бир муҳим жиҳатни алоҳида айтиб ўтиш зарур, бу овоз кучидир, яъни талқин масаласи.

Европа эстрада-джаз ижрочилиги нуқтаи назаридан бундай кучли синкопалар ғайритабиий кўринади. Лекин кўплаб тадқиқотчилар бу масала ҳусусида сўз юритганида хабашиларнинг қадимий анъаналаридан бири бўлган икки қишлоқ орасидаги қўшиқчиларнинг айтишувларини, ўзаро ҳаракат ифодаларини мисол тарзида келтириш мумкин.

XIX аср охири XX аср бошларида джаз музикасида намоён бўлган блюз, спиричуелс ва госпел каби жанрларига саксофон чолғусининг кириб келиши катта таъсир кўрсатган.

Қайд этилган жанрларда ифодавий ижро воситаларининг анъанавий европа музикаий ифода техникасига нисбатан кенгайганлиги кузатилади.

Хусусан, Америка ижрочилиги ва европа ижро йўлига хос музикаий ифода воситаси глиссандо, синкопа, синиқ усуллар (полиритмия), овозни тўлқинлантириш ва турли ижро этиш ҳамда, турли чолғулар садоланишига тақлид яъни ўхшатиш каби хусусий ижро техникалари билан бойитилади.

Ўзбек эстрада-джаз музикасининг шаклланиши ва ривожига ҳам саксофон чолғусининг катта таъсири бўлган. Бу ҳолат джаз музикаси шаклланишининг

илк даврида фаолият юритган джаз созандалари ижросидаги асарларда музика йўлларига, ижрочилари эса ўз бадиҳаларида чолғу ижро услубларига тақлид этганликлари кузатилади. Бу каби айтим тақлид услуби соҳа атамасида скет деб ном олган. Одатда, бу услуб джаз асарининг ўрта қисмида ижро этилиб, созанда ижросига хонанда тақлид қилади. Ҳозирги кунда ойнаи жаҳон орқали намойиш этилаётган джаз концерт дастурларида бу анъана сақланиб қолинган.

Унда ижрочи маълум маънога эга бўлмаган импровизация, ёки бир мавзу асосида ўз музикавий бадиҳасини қуради. Эстрада чолғу ижрочиси эса бир квадрат ёки мавзунини бадиҳа этиб, маълум музикавий куй давомийлигида оғишма, ритмик ўйинлардан, модуляция каби музикавий унсурлардан фойдаланади.

Мазкур услубни джаз вокал ижрочилигида илк бор Луи Армстронг 1926-йилда хонандалик ва труба чолғусида қўллаган [2, 22-24 б]. Шундай қилиб, АҚШ музика маданиятининг ўзига хос оммабоп чолғу ва айтим жанрлари шаклланди. Ушбу эстрада – джаз жанри кучли оммавий ахборот коммуникация тармоқлари фаолияти билан ўзга маконларга, дунё бўйлаб ёйилди.

Жаҳон музика оламида кенг ёйилган атамалардан рок, бит, поп ва шлягер каби “енгил” музикалардан фарқли ўлароқ ўзбек музикавий маданиятимизда асосан “эстрада” атамаси “енгил” музика маъносида қўлланиб келмоқда. Бугунги кунга қадар мавжуд эстрада-джаз жанри таснифоти, унинг турдош жанрлар бўйича аниқ хусусиятлари деярли аниқланмаган. Бу каби масалалар жанр ўрганишда бирламчи ва асосийлар қаторида туради.

Юқорида эстрада-джаз тамойилларига асосланган жанр масаласи билан шуғулланган муаллифлар ва уларнинг тадқиқотларда акс эттирилган барча кузатувлар биз учун шундай хулоса чиқаришга асос беради: Джаз тамойилларига таянган жанр XX асрда бошқа жанрлар каби ўхшаш жараёнларни бошидан кечирди. Классицистик қонун-қоидалар ўз кучини йўқотган бир вақтда, услубан хилма-хиллик, ранг-баранглик, маълум аниқ турғунлик бўлмаган бир даврда XX аср музика санъати жанр тузилиши ва шакл кўриниш йўлларини топиб келди.

Айниқса Америка джаз музикаси номи билан машҳур бўлган йўналиш турли мамлакатларда ўзга номлар билан илдиз отди. Унинг асосида табиатан енгил турфа музикавий йўналишлар пайдо бўлди. Бу турдаги музика йўналишлари эса жаҳон музика оламида хилма-хил атамалар билан юритила бошланди. Уларга XX аср бошларида пайдо бўлган рок, бит, поп музика, “Енгил” музика ва бошқалар мисол бўла олиши мумкин.

1917-йилда Россияда тўнтарилиш натижасидаги сиёсий ўзгариш, жаҳоннинг икки лагерга – капитализм ва социализмга бўлиниши барча соҳани ўзига мослаб қайта кўриб чиқишни талаб қилди. Юқорида қайд қилинган

музикий йўналишларни социализм “Эстрада” деб номлади. 1924-йили ташкил топган бизнинг Республикамизда ҳам бу йўналишдаги музика санъатини белгиловчи “Эстрада” атамаси қўлланилди.

Саксофон Ўзбекистонга 19-асрнинг охири чорагида рус харбий оркестрлари билан бирга кириб келди. Ҳозирда Ўзбекистон Қурулли Кучлар оркестрлари, турли эстрада оркестр ва ансамбллари таркибидан ўрин олган. 1990 й. Ўзбекистон давлат консерваториясида, кейинчалик, музика коллежларида саксофон синфи очилган. Ш. Эсонбоев, Б. Шукуров, Ю. Живаев, Б. Муртазов, Ю. Гулзаров каби саксофон ижрочилари танилган. [3,65-66 б.].

Ҳозирги кунда ҳам ёши улуғ кекса эстрада чолғу ижрочиларимиз XX асрнинг кескин муаммоли вазиятларида эстрада-джаз жанрида беркитиб, ёпиқ жойларда импровизация ва жемсейшинлар ўтказганларини ёдга оладилар.

Ўзбекистон эстрада музика санъатида ҳозирги кун назари билан қараганда долзарб ва ўта муаммоли вазифалар устун ва ўзига хос ютуқлар мавжуд. Ўзбекистон Давлат Консерваториясида эстрада ижрочилиги соҳасида илмий тадқиқот ишлари санокли даражада бўлиб бу борада илмий изланишлар вақт ўтган сайин ўз йўлини топмоқда. Ушбу ишимизнинг ўзбек эстрада музикасида саксофон ижрочилиги жанрининг кириб келиши босқичида, унинг илмий-изланиш жараёнида ўзбек эстрада ижрочилиги тарихини ёритиб беришга ҳаракат қилинди.

АДАБИЕТЛАР РЎЙХАТИ: (REFERENCES)

[1] Маъмур Умаров – “Эстрада ва оммавий томошалар тарихи”, “Янги аср авлоди”. Тошкент – 2009

[2] Фейертаг В. Б. Джаз. XX век. Энциклопедический справочник.—.: «СКИФИЯ», 2001

[3] «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» С. харфи. Т. Давлат илмий нашриёти